

Myšlení o válce na sklonku 20. století

Michael Ignatieff: The Warrior's Honor: Ethnic War and the Modern Conscience. Metropolitan Books, New York 1997, 207 stran, ISBN 0-8050-5518.

Mary Kaldor: New and Old Wars: Organised Violence in a Global Era. Polity Press, Cambridge/Oxford 1999, 192 stran, ISBN 0-7456-2067-1.

Válka je jednou ze základních dějinných sil, které určují směr vývoje naší civilizace. Zároveň jsou formy války – tedy způsoby, jak lidé válčí – do značné míry podmiňovány společensko-hospodářským kontextem, v němž se ozbrojené konflikty odehrávají. Michael Howard otevírá svou práci Válka v evropské historii citací teze R. A. Browna, který je přesvědčen o tom, že „počátky Evropy byly ukovány na kovadlině války“.¹ Podle manželů Tofflerových „způsob, jak lidé válčí, je odrazem způsobu, jakým vytvářejí bohatství“.²

MODERNÍ VÁLKA

Moderní podoba války jako centrálně řízeného organizovaného zabíjení je neoddelitelně spjata s vytvářením větších organizačních celků a politických jednotek – říší a států. Předstátní primitivní lidská společenství spolu bezpochyby často soupeřila, a to především o přístup ke vzácným zdrojům a o jejich kontrolu (o teritorium lovu či sběru, o ženy atd.). Nicméně – jak poukázal Quincy Wright – šlo až na výjimky o vysoce ritualizované střety, které většinou končily po prolití prvních kapek krve,³ tedy nikoli o války v moderním slova smyslu.

Středověký feudální systém se rozpadl především pod tlakem potřeb války. Na jeho troskách se ve druhé polovině 17. století konstituuje moderní systém suverénních států. Přitom prvotní funkcí národního státu byla obrana proti vnější agresi. Panovník a později stát se stávají exkluzivními vlastníky nejen monopolu na výkon legitimního a organizovaného násilí v rámci svého teritoria, ale též práva vést válku s jinými panovníky a státy v případě, že je tento monopol ohrožen zvenčí. K dosažení monopolu odzbrojuje moderní stát společnost, a tím zároveň upevňuje svou suverenitu. Právo nosit zbraň je vyhrazeno pro zvláště k tomu určené skupiny obyvatel – pro armádu a později pro policii.

Myslitelem, který první systematicky zpracoval teorii války jako jevu spjatého s určitými předpoklady společenské organizace, byl Carl von Clausewitz. Tento pruský generál a veterán napoleonských válek zformuloval tezi o podřízenosti války politickým cílům a zároveň vyslovil požadavek studovat válku v rámci širšího sociálně-politického kontextu či struktury. Válka – jak říká Clausewitz – „je pouze pokračování politiky jinými prostředky... politický záměr je účelem, válka je prostředkem, a prostředek si nikdy nelze odmyslit od účelu“.⁴

Clausewitz definuje žádoucí podobu války. Má to být formální proces ve smyslu pravidelné, konvenční, právně definované a racionálně řízené procedury v rámci mezistátních vztahů. Existuje legální autorita – stát, který je právně zmocněn vést válku. Stát myslí strategicky; definuje své politické zájmy a cíle, zvažuje a hledá cesty k jejich dosažení a zároveň určuje k tomu přiměřené prostředky. Válka je vedena k této činnosti vylčenými, kvalifikovanými a náležitě disciplinovanými odborníky. Tito válečníci se řídí určitým kodexem chování k sobě navzájem a pravidly ochrany civilního obyvatelstva – nekombatantů.

Moderní válka tedy byla pokračováním mezistátní politiky násilnými prostředky. K jejímu vyhlášení a ukončení musely být splněny určité formální náležitosti zakotvené v me-

zinárodním právu a její průběh regulován řadou normativních omezení. Válka byla státem organizovanou a centrálně řízenou činností, v bojích se střetávaly pravidelné armády. Používání metod nepravidelné války (např. španělská guerilla v napoleonských válkách) bylo považováno za zavrženíhodnou odchylku od normy. Až do první světové války byly války na starém kontinentě omezené, neválčící obyvatelstvo stálo stranou bojů. Pozvolný odklon od těchto principů nastává až ve 20. století. Dva světové konflikty byly válkami totálními. Civilní obyvatelstvo se rostoucí měrou zapojovalo do válečného úsilí, a proto se stále častěji stávalo terčem útoků. Ve druhé světové válce již byli civilisté masakrováni záměrně, masově a organizovaně.

Studená válka (1948–1989) zajistila Evropě bezprecedentní období stability, tzv. „dlouhý mír“ (John L. Gaddis), který byl udržován rovnováhou vojenských sil mezi dvěma vojensko-politickými bloky. „*Mír nemožný, válka nepravděpodobná*“, shrnul lapidárně tuto patovou situaci Raymond Aron. Oba bloky přesměrovaly své vojenské aktivity do tzv. třetího světa, kde každý z nich podporoval své klientské státy, režimy či hnutí v tzv. zástupných válkách. Většina těchto válek se již podstatně lišila od evropského ideálu moderní pravidelné války, jak ji definoval a teoreticky rozpracoval Clausewitz. Byly to války převážně občanské, odehrávající se uvnitř státu. Řada těchto konfliktů pokračuje bez ohledu na konec studené války a na rozpad blokového systému, který byl jejich původním rámcem. Především se však válka vrátila na evropský kontinent.

POSTMODERNÍ VÁLKA

Zřejmě poslední velkou pravidelnou válkou byla válka v Perském zálivu (1991), která nejspíše napsala tečku za érou moderního válčení. Naprostá většina ostatních válek 90. let se již zcela vymyká modelu moderní války, svým způsobem jsou jeho antitezí. Michael Ignatieff je nazývá válkami postmoderními či etnickými, Mary Kaldorová válkami novými. Jiní autoři hovoří o privatizovaných, neformálních či degenerovaných válkách, o návratu k premodernitě či o demodernizaci války [Kaldor, s. 2]. Tato pojmová rozkolísanost dokládá, že se v případě válek 90. let setkáváme se skutečně novým, dosud nejasně vymezeným a definičně neusazeným společenským jevem. I přesto se Ignatieff a Kaldorová shodují na jejich základních charakteristikách.

Války 90. let jsou omezené, většina z nich je označována jako konflikty nízké intenzity (*low intensity conflict*).⁵ Válčící strany téměř výhradně užívají metod nepravidelné války a guerillové taktiky. Z více než stovky konfliktů zaznamenaných v posledním desetiletí jich bylo sotva deset mezistátních. Válečné násilí je zaměřeno především proti civilistům (nekombatantům). Kaldorová uvádí, že poměr vojenských ztrát k civilním byl na začátku 20. století 8 : 1, v 90. letech je 1 : 8 [Kaldor, s. 8]. (Statistiky OSN dokonce hovoří o poměru 1 : 9.) Dalším hrozivým důsledkem vstupu války do civilní sféry je růst počtu uprchlíků.⁶ Miliony běženců z válečných zón hledají útočiště v bezpečnějších částech světa, především na Západě. Absorpční schopnost vyspělých společností je však omezená. Roste odpor proti přijímání běženců, mezi nimiž se nezřídka snaží skrýt váleční zločinci a běžní kriminálníci.

Z těchto charakteristik vystupují první črty dosud nejasného obrazu postmoderní či nové války. Především se válečné střety přesunuly z oblasti mezistátní do oblasti vnitrostátní. V řadě zemí zmítaných vnitřním konfliktem se hroutí státní monopol na organizované násilí a válka, kterou moderní stát „vyvlastnil“ od společnosti, se vrací do soukromých, nestátních rukou. Většina válek 90. let se odehrává v hobbesovském prostředí zhrouceného státu, v situaci boje všech proti všem.⁷ Mízi hranice, kterými moderní stát oddělil legální válku a nelegální kriminální aktivity, sféru vnitřní a vnější bezpečnosti, civilní a válečnou zónu.

„*Historie války*,“ poznamenává Ignatieff (a zároveň historie upevňování státní suverenity, dodáváme), „*byla o vyvlastňování násilí státem od společnosti a jeho svěření specializované válečnické kastě. Ale když stát ztrácí kontrolu nad válkou... když se válka stává*

hájemstvím soukromých armád, gangsterů a paramilitárních skupin, poté může zmizet rozdíl mezi válkou a barbarstvím“ [Kaldor, s. 158].

V postmoderním konfliktu, v nových válkách, bojují vedle vládních vojsk nejrůznější nepravidelné skupiny, nejčastěji definované kmenově, etnicky nebo nábožensky. Jejich vojenské aktivity jsou však zpravidla zájmově propojeny s mnohdy rozsáhlou hospodářskou činností kriminálního charakteru (loupení, vydírání a únosy, pašování embargovaných materiálů a zbraní, obchod s drogami, rozkrádání a prodej humanitární pomoci). Vůdci těchto band a gangů připomínají středověké loupeživé rytíře (*war lords*). Nezřídka ovládají relativně rozsáhlá území, města či jejich části, kde uplatňují kvazivládní autoritu (včetně výběru daní), udržovanou brutálním násilím.⁸ Trend k privatizaci vojenského násilí v rámci nových válek také potvrzuje rostoucí účast mezinárodních žoldnů nejrůznějšího ražení – od profesionálních válečníků na volné noze přes dobrodruhy bez příčiny až po náboženské fanatiky.⁹

Stát tedy ztrácí nejen monopol na válku, ale neplní též svou základní vnitřní funkci – monopol výkonu práva a pořádku na svém území. Válka není vedena zvláště k tomu disciplinovanými armádami, jejichž příslušníci by ctili normy válečného práva, nýbrž nedisciplinovanými civilisty. Jsou to také zpravidla oni, kdo se dopouští těch nejhorších zločinů proti lidskosti.

V zónách postmoderních válek, kde chybí vláda a státní struktury, nebývá též mnohdy patrné, kdo je politickým organizátorem a legitimním reprezentantem znesvářených skupin. Výsledkem je zánik politiky ve smyslu sledování racionálně definovaného státního zájmu. V těchto válkách lze většinou jen stěží nalézt zřetelný politický účel, ono *ratio*, které v moderní době třímal v rukou suverén. Postmoderní válka je místem drtivého vítězství iracionality nad racionalitou

Rwanda, Burundi, Afghánistán, Angola, Somálsko, Zair, Kongo, Náhorní Karabach – to jsou jen některé ze zastávek na cestě Ignatieffa a Kaldorové krajinou postmoderních konfliktů 90. let. Klíčovou zkušeností, které oba autoři věnují nejvíce prostoru, jsou války v bývalé Jugoslávii.

ETNICKÉ KONFLIKTY A MODERNÍ VĚDOMÍ

Ignatieffova práce je souborem pěti esejů, v nichž autor z různých pohledů zkoumá dvě základní témata. Prvním z nich je problém „morálního závazku“, který nás při sledování děsivých televizních zpráv z oblastí konfliktů nutí „něco udělat“. Proč „*někteří z nás cítí odpovědnost za ony cizince... s nimiž nemáme nic společného, až dokud nás nějaké náhodné setkání s televizními obrazy hrůz nedonutí k akci*“, ptá se Ignatieff [Ignatieff, s. 4]. Druhým tématem je hledání odpovědi na otázku: Proč se lidé, kteří donedávna žili vedle sebe v míru a spolupráci, náhle a zdánlivě bez příčiny rozhodnou vzájemně se vyvraždit?

Odpověď na první problém hledá Ignatieff v působení televizního zpravodajství. Televize je tím „*privilegovaným médiem, které zprostředkovává morální vztah mezi cizinci... [které – pozn. aut.] vytváří nový druh elektronického internacionalismu*“ [Ignatieff, s. 10]. Televize však nabízí pouze zjednodušující obrazy lidského neštěstí na úkor hledání jeho příčin, dává přednost „*ikonám utrpení před svazky analýz*“ [Ignatieff, s. 16]. Zároveň v nás probouzí pocity viny za nespravedlivosti, kterých se v minulosti dopouštěl západní imperialismus v oblastech dnešních konfliktů. Špatné svědomí v kombinaci s emočně nabitými, avšak analyticky mělkými obrazy cizího utrpení nás nutí k akci. Intervence ale přichází zpravidla pozdě, až jako reakce na masové násilí.

Ignatieff obviňuje televizní žurnalistiku z nedostatku odpovědnosti. Přičítá to pravidlům žánru televizního zpravodajství, jeho perverzní hodnotové hierarchii. Pro obrazové médium je totiž cenná pouze vypjatá dramatická situace vraždění a lidského utrpení. Objektivity kamer – nabádá autor – by měly být na místě ještě předtím, než „*se hlad promění v hladomor, než se mučení stane genocidou, než rasová perzekuce přeroste v masové vy-*

hánění a náboženský konflikt v občanskou válku“ [Ignatieff, s. 32]. Jak ale donutit novinaře k přehodnocení etiky jejich práce, již Ignatieff neříká.

Moderní západní člověk je zmaten a dezorientován z konfrontace s postmoderním chaosem, s válkami zdánlivě bez příčiny, které jsou neuchopitelné jeho západní racionalitou a představitostí. Mizí hranice mezi dobrem a zlem, nejsme schopni rozlišovat, kdo je v právu a kdo ne. Výsledkem může být v krajním případě hluboká skepse a neochota angažovat se.

Pokusy o intervenci do postmoderního konfliktu, o jeho uhašení a především o rekonstrukci států a společností zničených válkou proto bývají spíše neúspěšné. Proč, ptá se Ignatieff. Odpověď nalézá v „*morálním rozpojení mezi novými válečníky a liberálními intervencionisty, kteří reprezentují naše morální zásady. My na Západě vycházíme z univerzální etiky založené na myšlenkách lidských práv; oni vycházejí z partikularistické etiky, která definuje kmen, národ či etnicitu jako limit [jejich – pozn. aut.] morálního zájmu“ [Ignatieff, s. 5–6]. Ve světě postmoderního konfliktu – tvrdí Ignatieff – nemají naše principy lidských práv téměř žádnou hodnotu, naše univerzalistické recepty jsou pro řešení těchto situací nepoužitelné.*

Kde se bere v lidech, kteří ještě donedávna žili pokojně vedle sebe, ona divoká vzájemná nenávisť, která ústí do brutálních masakrů, ptá se dále Ignatieff. Při hledání odpovědi odmítá autor tezi střetu civilizací ve smyslu hluboce zakořeněné etnické či náboženské odlišnosti jako příčiny konfliktu. Lidé z bývalé Jugoslávie měli ve skutečnosti mnohem více společného než různého, a přesto se vraždí. Podle Ignatieffa i sebemenší odlišnosti se stávají významnými, „*pokud jsou použity jako značkovače moci a statutu... dokud se nestanou privilegiem“ [Ignatieff, s. 50]. Drobné odlišnosti se mohou stát zásadními v momentě oslabení státu a znejistění společnosti.*

V případě bývalé Jugoslávie přichází nejistota na počátku 80. let, v době, kdy již je centrální moc federace značně oslabena ve prospěch svazových republik. Po Titově smrti a v kontextu končící studené války začínají komunistické elity jednotlivých republik pocítovat vyprázdňenost do té doby jednotícího identifikačního principu jugoslavismu, který též legitimoval jejich mocenské postavení. Ve snaze nalézt novou mobilizační základnu se vracejí do hluboké minulosti, ožívují staré mýty a strachy, národní křivdy a porážky, konstruuji jinakost svých doposud jen drobně odlišných spoluobčanů.

Na rozdíl od Kaldorové (viz níže) však Ignatieff nepostřehl jeden z významů drobnosti odlišností pro proces vytváření nové identity; právě proto, že odlišnosti jsou pouze drobné, je nutné vynaložit mimořádné úsilí k jejich zveličení. Proto, aby bylo možné bez větších výčitek svědomí zavraždit souseda, s nímž jsem doposud žil v míru a přátelství, je třeba ho radikálně odlišit od vlastní identity, odlidštit, démonizovat. Tím zároveň potvrzují a posilují vlastní identitu jako příslušníka kmene, náboženské skupiny, etnika či národa.

Autor též opomíjí fenomén města jako největší překážku v procesu vytváření nové, exkluzivní partikularistické identity. Město je sociálním prostorem, kde se na malé ploše soustřeďuje velký kulturní výběr. Sarajevo bylo symbolem možnosti multikulturního soužití, a proto též nenáviděnou překážkou záměrům konstruktérů nové identity založené na strachu a nenávisti. Po neúspěšných pokusech rozbít tento ostrov tolerance pomocí propagandy nastoupila hrubá síla. Čím zakořeněnější je tradice pokojného etnického a náboženského soužití a prolínání, tím brutálnější metody k vyvolání paranoie tito konstruktéři používají, a to i za cenu úplného zničení města samotného.

Brutální, bezohledné a plošně uplatňované násilí, s nímž se v postmoderních válkách setkáváme, přičítá Ignatieff té skutečnosti, že v nich bojují nepravidelné paramilitární jednotky. Válka, kterou moderní stát „*vyvlastnil“* od společnosti, je zpět privatizována. V řadě případů se stát z alibistických důvodů záměrně vzdává svého válečného monopolu a subkontrahuje na nejspínavější práci tlupy zabijáků.

„*Nepravidelné jednotky jsou staré jako válka sama a jejich krutost je příslovečná. V minulosti se ale armádám dařilo nepravidelné válečníky začleňovat, podřídit vojenské dis-*

ciplině a jejich násilí převést pod státní kontrolu. Kozáci byli zkroceni carskými armádami; klany Skotské vysočiny byly poraženy a následně pohlceny do skotských pluků. Nepravidelní válečníci balkánských válek... byli místo toho skrytě povzbuzováni státy – Srbskem a Chorvatskem – k páchání ukrutností“ [Ignatieff, s. 132].

Ignatieffova práce je napsána poutavým, mnohdy až vášnivým stylem, je plná metafor a sugestivních obrazů. Trpí však tím, co autor vytýká televizi – nedostatkem hlubší systematické analýzy. Ignatieff též v podstatě rezignuje na hledání řešení jím nastíněných problémů. Spokojuje se s nejasným doporučením vysvobodit historii ze zajetí kolektivních mýtů porážky a pomsty, oddělit historii národní a individuální, zřící se pojetí „*dějin jako osudu, který nutí každou generaci reprodukovat nenávisti generací předcházejících*“ [Ignatieff, s. 189]. Až poté lze začít formulovat společný výklad dějin, který strany konfliktu přijmou jako spravedlivý.

Předpokladem nalezení spravedlnosti – říká dále Ignatieff – „*je zrušení fikce, že národy jsou podobně jako jednotlivci zodpovědné za zločiny spáchané v jejich jménu. Nejdůležitějším úkolem válečných tribunálů je individualizovat vinu, přesunout ji ze skupiny na individuální odpovědnost*“ [Ignatieff, s. 178]. Je otázkou, nakolik mohou Ignatieffovy dobře míněné a sofistikovaně podávané rady pomoci překonat hluboce zakořeněná osobní traumata lidí, kteří na vlastní kůži zakusili hrůzy války, zda lze od válkou zasažených generací očekávat smířlivé kroky a racionální analýzu prožitého.

ORGANIZOVANÉ NÁSILÍ V GLOBÁLNÍ ÉŘE

Na rozdíl od Ignatieffa postupuje Mary Kaldorová ve své analýze nových válek systematicky a s vědeckou důkladností. Po shrnujícím úvodu autorka seznamuje čtenáře s tradiční, tedy moderní clausewitzskou koncepcí války, kterou nazývá „*válkou starou*“ (její hlavní charakteristiky jsou popsány výše). Následuje případová studie nové války – Bosna a Hercegovina v letech 1992–1995. V této válce zahynulo kolem čtvrt milionu lidí a dvě třetiny obyvatel válečných zón byly vysídleny [Kaldor, s. 32].

Autorka pečlivě stopuje proces „*rekonstrukce nacionalismu pro politické účely*“, jehož cílem bylo vytvořit „*nové kulturní formy, které lze použít pro politickou mobilizaci*“ [Kaldor, s. 35]. Příčinou brutality a rozsahu následné války nebyla podle Kaldorové předem daná přítomnost strachu a nenávisti z odlišných lidí žijících v multikulturní společnosti, ale naopak „*potíž s rekonstrukcí strachu a nenávisti*“. „*Jelikož byly vazby mezi námi tak silné, musela být válka tak krvavá*“, cituje autorka názor chorvatského publicisty [Kaldor, s. 42].

Kaldorová dále zkoumá metody války, a to zejména strategii a rozsah etnického čištění. Zde si všímá především působení srbských paramilitárních sil a dochází k závěru, že jejich hlavní motivací nebyla nenávist k Muslimům či k Chorvatům, ale touha po zisku. Kromě přímých výnosů z loupění pokračovali příslušníci těchto tlup, tvořených až z 80 % běžnými zločinci, ve svých předválečných kriminálních aktivitách. Válka jim přitom vytvářela nejen příznivé podnikatelské prostředí, ale zároveň je ochraňovala před trestním stíháním, které by jim hrozilo v době míru [Kaldor, s. 53–55].

V části věnované povaze zapojení mezinárodních činitelů do konfliktu se Kaldorová ptá po příčinách selhání jejich pokusů konfliktu předejít, nebo ho uhasit v počáteční fázi. Stranou přitom ponechává běžně uváděné faktory (nejednotu Evropské unie, neochotu vlád poskytnout dostatek prostředků, krátkozrakost politiků), i když ani těm neupírá jistý význam. Základní problém nalézá Kaldorová v koncepční nedostatečnosti, v neschopnosti interventů pochopit podstatu a povahu války nového typu. Nešlo o moderní (starou) válku ani o konflikt mezi konkurenčními pojetími tradičního nacionalismu – tvrdí Kaldorová –, nýbrž o „*konflikt mezi novou formou etnického nacionalismu a hodnotami civilizace*“. Byla to válka proti občanské společnosti a jejím univerzálním hodnotám, boj exkluzivismu proti kosmopolitismu [Kaldor, s. 57–59].

Tzv. mezinárodní společenství zůstávalo v zajetí „*zděděných způsobů myšlení o organizovaném násilí*“, nebylo schopné proniknout do charakteru a logiky nové války a za-

cházel s ní jako s válkou moderní. Málokomu bylo zřejmé, že strach a nenávisť nebyly ve společnosti již předem endemicky zakořeněny, nýbrž byly záměrně konstruovány. Etnické čištění tedy nebylo vedlejším či průvodním jevem válečných operací, ale racionálně zvoleným, záměrným nástrojem války, prostředkem šíření strachu a nenávisť. Vytvoření etnicky čistých, homogenních území bylo prvním politickým cílem války. Teprve až zničení několika tzv. bezpečných zón, garantovaných jednotkami UNPROFOR, podhalilo skutečnou podstatu války. Tato lekce stála několik tisíc mrtvých a další zpochybnění důvěryhodnosti mezinárodního společenství a jeho organizací.

„*Kdyby byla tato válka od samého počátku chápána především jako válka genocidní, první prioritou by byla ochrana civilního obyvatelstva*“, nikoli předem k neúspěchu odsouzené pokusy o zastavení bojů a nalezení klíče k rozdělení Bosny a Hercegoviny podle etnických linií a zájmů místních vůdců [Kaldor, s. 64]. Kdyby mezinárodní společenství včas postřehlo ideový rozměr konfliktu – boj exkluzivního, partikularistického principu proti ideálům kosmopolitní tolerance a občanské společnosti –, muselo by ochranu civilistů spojit od samého počátku s prosazováním univerzálních principů humanitárního práva, s rekonstrukcí práva a pořádku, občanské společnosti. To – dovozuje Kaldorová – „*vyžaduje nové strategické myšlení o postupech proti strategii populační kontroly prostřednictvím etnického čištění*“. Je nutné hledat nové cesty k získávání podpory místního obyvatelstva a metody kultivace místních zdrojů legitimacy alternativní k těm, které jsou založeny na mobilizaci strachu a nenávisť a vedeny logikou politiky, kterou autorka nazývá identitní (*identity politics*) [Kaldor, s. 67]. Zde se dostáváme ke klíčovému předpokladu, na němž je založena analýza recenzovaného díla.

Mary Kaldorová obhajuje tezi, podle níž nový typ organizovaného násilí, s nímž se setkáváme v 80. a 90. letech, je „*aspektem současné globalizované éry*“ [Kaldor, s. 1]. Nové války lze pochopit pouze v kontextu globalizace, která podle autorky způsobuje „*revoluci v sociálních vztazích válčení*“ [Kaldor, s. 3].

Proces globalizace oslabuje „*územně založenou suverenitu*“ moderního státu a schopnost vládnoucích elit ovlivňovat a kontrolovat politické i hospodářské procesy uvnitř země. „*Odtávání*“ tradičně chápané suverenity zpochybňuje legitimitu vládnoucí politické třídy. Demokratické, otevřené společnosti řeší tento problém adaptací, přijetím do budoucnosti zaměřeného programu dalšího otevírání se mezinárodní spolupráci a integraci. Kaldorová tuto politiku označuje jako „*kosmopolitismus*“. Demokratické elity tak posilují svou legitimitu propagací univerzálních hodnot, jejich nárok na moc je založen na prosazování všelidských idejí.

V autoritářských státech hledají politické elity ohrožené působením globalizace novou bázi pro mobilizaci společnosti a rekonstrukci své mocenské legitimacy v „*identitní politice*“. Ta je protipólem „*kosmopolitismu*“. „*Identitní politika*“ je partikularistická, exkluzivní, fragmentační, je retrospektivně zahleděna do minulosti a legitimitu čerpá z kolektivní mytologie [Kaldor, s. 76–79]. Za svou ji přijímají zejména ti, kdo jsou znejistění dopady globalizace a hledají před nimi ochranu v bezpečném a známém útočišti. To nalézají ve společenstvích definovaných na základě identity (klanové, kmenové, etnické, náboženské, národní). Soudržnost těchto pospolitostí je potvrzována a posilována existencí obrazu nepřítel, který je záměrně vytvářen jejich předáky. Místo adaptace je zvolena rezistence a uzavření se do sebe.

„*Kosmopolitismus*“ – jak upozorňuje Kaldorová – však nemusí znamenat popření partikulární identity. Naopak, je to nabídka prostoru tolerance pro „*mnohočetné a překrývající se identity a současně závazek k rovnosti všech lidských bytostí a k respektování lidské důstojnosti*“ [Kaldor, s. 88]. Jak ale přimět apoštoly intolerance a jejich četné stoupence k přijetí této nabídky, která je v přímém protikladu k jejich pojetí světa, k jejich metodě konstrukce legitimacy moci, k jejich identitě? Kaldorová si tuto otázku neklade, a proto nezbyvá než se domnívat, že pro ně v kosmopolitním projektu není místo, že z něj zůstanou vyloučení jako věční nepřátelé. „*Kosmopolitismus*“ si tak paradoxně konstruuje svého vlastního nepřítel.

Nové války vytvářejí nový typ válečného hospodářství. Zatímco moderní válka vyžadovala centrální, autarkní systém a ve 20. století též totální mobilizaci zdrojů a společnosti pro válečné úsilí, tedy maximální posílení role státu, postmoderní válečné hospodářství je zcela odlišné. Odehrává se v prostředí fragmentace a decentralizace státu. Zapojení obyvatel je nízké, domácí průmyslová výroba (pokud existovala) upadá, stát a společnost se demodernizují. Vracejí se předmoderní metody vytváření zdrojů – loupež, vydírání, přepokupnictví a výměnný obchod, pašování embargovaných komodit, rozkrádání humanitární pomoci a investic do postkonfliktní sanace.

Důležitou roli hrají po světě rozptýlené etnické diaspory, které financují především nákup a dovoz zbraní do válečných zón. Příslušníci těchto diaspor jsou většinou organizováni kolem kriminálních aktivit (obchod s drogami, prostituce), vytvářejí mafiánské sítě a nezřídka zdaňují své krajany v zahraničí. Jejich prostřednictvím se pak vůdci z válečných zón pokoušejí zpětně legalizovat své válečné zisky, pokud možno na Západě. Společenská patologie se tak šíří z válečných oblastí do vyspělých zemí. Podle Kaldorové tak vzniká „*nový typ globalizované neformální ekonomiky... v níž jsou vnější toky zejména humanitární pomoci a plateb ze zahraničí integrovány do místního a oblastního hospodářství*“ [Kaldor, s. 104]. Na této hospodářské bázi se konstituuje „*nový temný typ společenských vztahů, v němž je hluboce provázána ekonomika s násilím*“ [Kaldor, s. 107]. Je přirozené, že ti, kdo z tohoto systému nejvíce těží – vůdci a válečníci –, nemají zájem o ukončení bojů, o zavedení práva a pořádku a budou takové pokusy sabotovat.

Přístup k řešení nových válek, který Kaldorová navrhuje, vychází z autorčiny analýzy povahy a příčin těchto konfliktů. Z lekcí selhání tradičních vojenských metod dovozuje nutnost především politické odpovědi. Není však otázkou – jak zdůrazňuje autorka –, zda používat politické nebo vojenské prostředky, „*ale jaký druh politiky bude určovat použití vojenské síly*“. „*Proti strategii zasévání strachu a nenávisti musí být postavena strategie získání srdcí a myslí*“ místního obyvatelstva. Jako alternativa k exkluzivní, partikularistické „identitní politice“ musí existovat nabídka otevřené politiky začlenění založená na všelidských hodnotách. Proti zločinnosti loupeživých rytířů a válečných vůdců je nutné postavit respekt k mezinárodním principům a zákonným normám. „*Zkrátka*“ – shrnuje Kaldorová – potřebujeme vytvořit „*novou formu mezinárodní politické mobilizace, která zahrne jak tzv. mezinárodní společenství, tak místní obyvatelstvo a která bude schopna čelit nadvládě různých typů partikularismu*“ [Kaldor, s. 114].

Mezinárodní společenství by mělo při uskutečňování této strategie hledat spojení v místních ostrůvcích občanskosti, ty podporovat a kultivovat, kolem nich vytvářet zóny míru, tolerance a vlády zákona. Vytvářením zón stability bude kosmopolitní přístup zároveň budovat svou legitimitu a nabízet ji jako přitažlivou alternativu k legitimě identitní politice. „*Rekonstrukce legitimacy je klíčem ke kontrole násilí*“ [Kaldor, s. 114], jak se domnívá Kaldorová. Občanská společnost však potřebuje ke své existenci stát; pokud „*místní stát neposkytuje podmínky, v nichž se může rozvíjet alternativní politika, musí zde být podpora mezinárodních organizací*“, uzavírá Kaldorová [Kaldor, s. 122].

Zdá se, že autoři recenzovaných prací dospívají k řešení, která jsou navzdory jejich poměrně netradiční analýze postmoderních příčin, povahy a projevů nových válek zakotvena v modernitě. Žádné z navrhovaných řešení – individualizace či odnárodnění viny a navrácení organizovaného násilí do rukou legálních institucí v případě Ignatieffa, rekonstrukce státního monopolu na legitimní násilí za pomoci mezinárodních organizací (tedy faktický protektorát), nebo „získávání srdcí a myslí“ místního obyvatelstva v případě Kaldorové – není radikálně nové.¹⁰ Přinejmenším osvěžující je však důraz, který autoři kladou na globální rozměr nových válek. Lze také přivítat význam, jež oba autoři připisují lidským právům a univerzálním hodnotám a vyzdvížení nezbytnosti kultivace občanské společnosti.

Závěrem lze říci, že globální rovina analýzy postmoderních konfliktů je v konvenční odborné literatuře stále ještě spíše opomíjena. Přitom na tento typ války narážíme v nej-

různějších částech světa.¹¹ Globální média přenášejí válečné obrazy do našich domovů, běženci z nejrůznějších koutů Země klepou na naše dveře v naději na nalezení útočiště, prostřednictvím globalizované ekonomiky nových válek se patologické společenské jevy šíří z konfliktních zón do stabilních částí světa. Globální logika nových válek vylučuje možnost tyto konflikty ignorovat.

Zdá se však, že Kaldorová až příliš přeceňuje působení globalizace jako strukturální příčiny nových válek. Naopak nedostatečně bere v úvahu prostou skutečnost růstu počtu států v moderním mezinárodním systému (zejména po druhé světové válce) a vliv rozpadu systému studené války na konci 80. let. V roce 1914 existovalo na světě pouze 62 států, v roce 1946 jich bylo 74 a dnes je jich již 192.¹² Navíc ze současných 185 členů OSN je 39 miniaturních států s méně než jedním milionem obyvatel. První silná vlna vzniku nových států spadá do období dekolonizace (zejména v 50. a 60. letech), kdy se v tzv. třetím světě emancipovala řada rozvojových zemí. Druhá vlna přichází s koncem studené války, který vyvolává rozpad mnohonárodních států zejména v postkomunistické Evropě a vznik více než dvaceti nových státních útvarů.

Zatímco počet států v mezinárodním systému stále roste, jejich kvalita (měřená schopností uplatnit suverenitu, vynutit právo, zajistit vnitřní pořádek a bezpečnost a vytvořit podmínky pro hospodářský růst) upadá. V období studené války měly nově vzniklé státy možnost nalézt patrona na té či oné straně konfliktu, který je pak v podstatě uměle udržoval při životě. Dělo se tak i přes mnohdy autoritářskou podstatu, zkorumpovanost a nekompetentnost politické elity vládoucí v té které zemi. Dnes jsou tyto státy ve svém zápase s bídou a s vnitřními tensemi odkázány samy na sebe, mnohé z nich se pod touto zátěží hroutí, a tak vyklízejí prostor pro chaos a konflikt, pro nové války.

Protože je nanejvýš pravděpodobné, že se i v příštích desetiletích budeme setkávat téměř výhradně s typem válek, který analyzují recenzovaná díla, budeme také opakovaně řešit dilema, zda zasahovat všude a za všech okolností, nedělat nic, nebo intervenovat selektivně. První požadavek je v rozporu s našimi reálnými možnostmi a s případnými politickými ohledy, druhý s našimi zájmy a hodnotami. Nezbyvá nám než postupovat výběrově, případ od případu. Znovu a znovu proto bude tzv. mezinárodní společenství obviňováno z morálního relativismu a z dvojího metru. Jiná než střední cesta mezi extrémní všečinností a nečinností však není reálná.

I přes výše uvedené výhrady lze v zásadě přijmout předpoklad Kaldorové, že bez pochopení role globalizace jako jednoho z faktorů nejen nových válek, ale též postmoderního násilí vůbec.¹³ Bez pochopení oné „*revoluce v sociálních vztazích válčení*“ lze jen stěží plně postihnout jejich podstatu. Bez pochopení měnicího se společenského rámce postmoderních konfliktů budou neúspěšné pokusy o nalezení vhodných receptů k předcházení těmto konfliktům či k nápravě v tom případě, selžou-li pokusy o prevenci. Zejména práce Mary Kaldorové, kterou lze bezpochyby řadit mezi nejlepší analýzy proměn války na konci 20. století publikované v posledních deseti letech, k takovému pochopení přispívá.

Jiří Šedivý

¹ Howard, Michael: *Válka v evropské historii*. Barrister & Principal 1997, s. 5.

² Toffler, Alvin & Heidi: *War and Anti-War: Survival at the Dawn of the 21st Century*. Little, Brown and Company 1993, s. 3.

³ Viz Wright, Quincy: *A Study of War* (Abridged by L. L. Wright). The University of Chicago Press, Chicago 1964, s. 33–42. Dále srov. Keegan, John: *A History of Warfare*. Pimlico, Random House, London 1993, s. 3–32. Srov. též Wilson, Edward O.: *O lidské přirozenosti*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1993, kapitola 5.

⁴ Clausewitz, Carl von: *O válce*. Bonus A 1996, s. 23–38. Ke Clausewitzovi viz též výborná práce českého autora: Wolf, Richard: *Clausewitz, jeho život a teorie válčení*. Praha 1931.

⁵ Viz Bellamy, Christopher: *If you can't stand the heat: New concepts of Conflict Intensity*. RUSI Journal, February 1998.

- ⁶ Podle statistik Vysokého komisariátu OSN pro uprchlíky vzrostl počet běženců z 2,4 milionu v roce 1975 na 10,5 milionu v roce 1985 a v roce 1995 dosáhl výše 14,4 milionu osob (při prozatímním vrcholu v roce 1992, kdy UNHCR evidoval 18,2 milionu běženců). Tato čísla zachycují pouze ty osoby, které překročily mezinárodní hranice a byly registrovány. Podle stejného zdroje se počet vnitřně vysídlených osob pohybuje mezi 5 a 6 miliony. Mnohem vyšší čísla udává americký Výbor pro uprchlíky, který odhaduje zvýšení počtu těchto globálních bezdomovců z 22 milionů v roce 1985 na 38 milionů v roce 1995. Od roku 1969 stoupl průměrný počet běženců na jeden ozbrojený konflikt z 287 000 na 450 000 v roce 1992. Mnohem více však narostl ve stejném období průměrný počet vnitřně vysídlených osob na jeden konflikt – ze 40 000 v roce 1969 na 857 000 v roce 1992. Viz Kaldor, Mary: *New and Old Wars: Organised Violence in a Global Era*, Polity Press, Cambridge/Oxford 1999, s. 100–101.
- ⁷ K otázce zhroutených států viz Hippel, Karin von: *Kolaps státu a budování státu – jiný pohled na Somálsko*. *Mezinárodní vztahy*, 4/1998.
- ⁸ S variantami tohoto typu válečného vůdce se setkáváme na nejružnějších místech světa – na Kavkaze, v Tádžikistánu či v Afghánistánu, v Somálsku, ve Rwandě, v Angole, v Mosambiku a v dalších zemích subsaharské Afriky, na Srí Lance či v Bosně. Viz Mackinlay, John: *War Lords*. *RUSI Journal*, April 1998.
- ⁹ Na trh s násilím vstoupily soukromé vojenské společnosti, které poskytují kompletní služby, a to od přípravy strategických plánů, vedení operací, zprostředkování dodávek zbraní a zaškolení obsluhy až po výcvik místních sil a přímou účast v boji. Např. společnost *Military Professional Resources Incorporated (MPRI)* se v roce 1995 podílela na výcviku chorvatské armády a poté armády Bosensko-Chorvatské federace. Blíže viz O'Brien, Kevin & Sarvaš, Štefan: *Soukromé armády – nový element na mezinárodní scéně*. *Mezinárodní vztahy*, 4/1999, s. 22. Dále srov. Shearer, David: *Private Armies and Military Intervention*. *Adelphi Paper 316*, IISS London 1998.
- ¹⁰ Strategii „získávání srdcí a myslí“ používali Britové na konci 40. a během 50. let v boji proti maoistické guerille v Malajsii. V souladu s tradicemi britského kolonialismu ustavovali na osvobozených územích efektivní správu s co největším zapojením místních politických a rodových elit a současně poskytovali místnímu obyvatelstvu určité nadstandardní veřejné statky a služby (přesídlování obyvatel do bezpečných zón mimo působíště partyzánů a jejich spolehlivá ochrana, dodávky léků a potravin, zdravotní péče, zřizování a zajištění provozu veřejných vyvařoven). Srov. Carver, Michael: *War since 1945*. *The Ashfield Press*, London 1980, s. 19–20. Srov. též Shy, John & Collier, Thomas W.: *Revolutionary War*. In: Paret, Peter (ed.): *Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age*. *Clarendon Press*, Oxford 1986, s. 854.
- ¹¹ Kromě výše uvedených zemí a oblastí můžeme doplnit seznam zón postmoderního násilí např. ještě o Čečnu, Kolumbii, Srí Lanku, Východní Timor a v současné době v podstatě o celou oblast subsaharské Afriky.
- ¹² Viz *The New Geopolitics*. *The Economist*, 31. 7. 1999.
- ¹³ Prvky charakteristické rysy nových válek lze totiž podle Kaldorové nalézt také ve vyspělých společnostech Severní Ameriky a západní Evropy. Pravicové milice v USA a velkoměstské gangy se příliš neliší od paramilitárních skupin ve východní Evropě či v Africe. Tzv. vnitřní města, která vznikají ve velkoměstských aglomeracích, jsou zónami, nad nimiž stát nevykonává plnou kontrolu, oblastmi oslabené suverenity. Ve vyspělém světě též vzrůstá poptávka po privátním zajištění bezpečnosti. V USA je poměr počtu policistů a pracovníků soukromých bezpečnostních služeb 1 : 3, ve Velké Británii 1 : 2. Srov. Kaldor, Mary: cit. dílo, s. 11. Viz též *Welcome to the new world of private security*. *The Economist*, 19. 4. 1997.